

О. М. Заскалкіна

аспірант кафедри економічної політики та менеджменту
Харківського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСНОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті розкрито теоретичні положення формування комплексного механізму державного регулювання інституціонального середовища в аграрному секторі економіки. Розроблено практичні рекомендації щодо підвищення дієвості правового, економічного, адміністративного, соціального та інформаційного функціональних механізмів і їх складових.

Ключові слова: державне регулювання, механізм державного регулювання, інституціональне середовище, аграрний сектор економіки, комплексний механізм.

Постановка проблеми. Сьогодні питання підвищення дієвості механізмів державного регулювання інституціонального середовища в аграрному секторі економіки України є вкрай актуальним. Останнім часом урядом здійснено цілу низку заходів щодо стимулювання аграрного підприємництва. Зокрема, сформовано законодавче поле діяльності для підприємницького сектору на вітчизняному ринку, що впевнено розвивається. Проте задля забезпечення стабільності цього процесу на сьогодні недостатньо лише наявності відповідних організаційно-правових передумов, оскільки необхідною є активізація існуючих інститутів та інституцій, причетних до формування «правил гри» між суб'єктами господарювання, скорочення рівня транзакційних витрат та забезпечення рентабельності галузі. Недооцінка значення інституціонального середовища стримує ринкові перетворення в аграрному секторі як стратегічній галузі національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування механізмів державного регулювання інституціонального середовища в аграрному секторі економіки висвітлено у працях багатьох закордонних та вітчизняних науковців. Так, питання функціонування механізмів державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки України досліджувалось у працях відомих науковців, серед яких О.Ю. Амосов, М.В. Дубініна, І.В. Карпова, М.А. Латинін, Т.М. Лозинська, С.В. Майстр, Ю.О. Ульяновченко, Н.Г. Циферова, М.В. Шульга та ін. Проте нині недостатньо приділено уваги

питанням формування комплексного механізму державного регулювання інституціонального середовища в аграрному секторі економіки України.

Метою статті є розкриття теоретичних положень формування комплексного механізму державного регулювання інституціонального середовища в аграрному секторі економіки і розробка практичних рекомендацій щодо підвищення дієвості його складових.

Виклад основного матеріалу. Правовий, економічний, адміністративний, соціальний та інформаційний механізми державного регулювання інституціонального середовища в аграрному секторі економіки функціонують одночасно і в тісному взаємозв'язку. Формування комплексного механізму, а також здійснення заходів щодо підвищення дієвості його складових, на нашу думку, є передумовою розвитку галузі та національної економіки в цілому. Вважаємо, що він має бути сформований на засадах системного підходу, де буде виявлятися, по-перше, внутрішня підпорядкованість, узгодженість взаємодії відокремлених частин єдиного цілого, що передбачено його структурою, по-друге, наявність процесів, які призводять до утворення і розвитку взаємозв'язків між окремими його елементами. Цей механізм діє на підставі певних принципів та визначає послідовність і зміст державно-управлінських рішень.

Першочерговим, на нашу думку, є пошук шляхів удосконалення правового механізму державного регулювання інституціонального середовища в аграрному секторі економіки,

оскільки якість, чіткість «правил гри» та дієвість формальних інститутів є основою забезпечення сталого розвитку аграрного сектору та національної економіки. Необхідним є наближення вітчизняного законодавства до стану, коли механізми підтримки інституціонального середовища в аграрному секторі економіки будуть зрозумілими з погляду недопущення суперечностей; стабільними щодо досягнення довгострокових пріоритетів розвитку галузі та регіонів; стимулюючими стосовно забезпечення синергетичного ефекту від діяльності суб'єктів господарювання.

Державна аграрна політика має бути спрямована на створення сучасного інституційного середовища, яке відповідає вимогам ринкової економіки і прогресивним тенденціям розвитку світового аграрного комплексу. Йдеться, насамперед, про захист інтересів підприємств аграрного сектору, а також про створення необхідного правового поля. Воно, зокрема, має забезпечувати захист прав продавців і покупців під час укладання ними угод купівлі-продажу; об'єктивне судочинство під час вирішення спорів економічного характеру між суб'єктами ринку; розповсюдження інформації про кон'юнктуру внутрішнього і зовнішнього ринків і науково-технічної інформації, створення однакових умов доступу до неї для всіх суб'єктів господарювання; дотримання суб'єктами ринку справедливої конкуренції і недопущення монополізації в аграрному секторі; спонукання суб'єктів господарювання до дотримання стандартів якості і безпеки аграрної продукції, розробки таких стандартів відповідно до вимог світового ринку [1, с. 78].

Необхідним, на нашу думку, є оновлення нормативно-правових актів щодо системного окреслення засад функціонування складових інституціонального середовища. Зокрема, потребує осучаснення Стратегія розвитку аграрного сектору на період до 2020 року [6] щодо посилення ролі питань, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності галузі та забезпечення сталого розвитку сільських територій відповідно до світових тенденцій просторового розвитку, що охоплюватиме індикатори досягнення коротко- і середньострокових реальних результатів, міститиме деталізований план впровадження інституціональних перетворень, що матимуть на меті забезпечення сприятливих умов для ефективного розвитку аграрного сектору шляхом поєднання економічних, соціальних та екологічних інтересів і потреб суспільства.

Також важливим вважаємо здійснення впорядкування чинного аграрного законодавства, що можливо зробити шляхом його інкорпорації з перспективами подальшої кодифікації.

Сучасні виклики розвитку зумовлюють необхідність пошуку шляхів підвищення дієвості економічного механізму державного регулювання інституціонального середовища в аграрному секторі економіки. Насамперед необхідно зосередити увагу на вдосконаленні державної політики з питань ціноутворення на агропродукцію.

Удосконалення заходів щодо цінового регулювання в Україні має базуватись на трьох різних рівнях: перший – гарантована або інтервенційна ціна; другий – еквівалентна ціна, яка забезпечує середню норму прибутку основних галузей промисловості, пов'язаних з аграрною сферою; третій – стимулюючі виробництво ціни. Комплексний підхід у цьому випадку передбачає механізм ціноутворення в галузі на основі єдиної методологічної бази, до якої належать відпускні та договірні ціни на ресурси у процесі виробництва, закупівельні і договірні ціни на агропродукцію, гуртові, договірні та роздрібні ціни на продукцію переробної промисловості та продовольчі товари, що реалізуються різними збутовими каналами населенню.

Покращення державної фінансово-економічної підтримки учасників інституціонального середовища повинно ґрунтуватись на цільовому виокремленні відповідних фінансових ресурсів (на які не зможуть претендувати великі агрохолдинги), встановленні чітких критеріїв фінансування та проведенні відкритих конкурсних процедур за єдиними правилами для всіх регіонів держави. Основними формами фінансової підтримки при цьому мають стати погашення частини або всієї суми відсотків за кредитами та співфінансування інвестиційних проектів; базовими критеріями для участі у конкурсах на отримання державної підтримки фермерів слід визначити впровадження технологічних інновацій, реалізацію природоохоронних і ресурсозберігаючих проектів, диверсифікацію економічної діяльності та нарощування експортних поставок. Такий крок дозволить підвищити рівень фінансової спроможності вітчизняних агропідприємств та стимулюватиме їх об'єднання у сільськогосподарські кооперативи чи агрокластери [3].

Сьогодні державну бюджетну підтримку, на нашу думку, варто сконцентрувати на програмах та заходах щодо охорони сільськогосподарських земель та угідь, впровадження іннова-

ційних технологій, систем контролю за якістю, розвитку аграрної науки та освіти. Крім того, пріоритетним напрямом підтримки має бути розвиток інфраструктури аграрного ринку, підтримка дрібного та середнього підприємництва, сталого розвитку сільських територій та підвищення якості життя сільського населення.

Під час здійснення бюджетного фінансування розвитку інституціонального середовища в аграрному секторі економіки потрібно дотримуватись принципів стабільності державної підтримки, доступності для всіх категорій сільськогосподарських товаровиробників, забезпечення рівності суб'єктів усіх форм господарювання щодо розподілу державних дотацій. Враховуючи те, що багато проектів у сільському господарстві мають тривалі терміни окупності, ключовою вимогою є довгостроковість програм субсидування, що гарантує учасникам програмних заходів отримання бюджетних коштів у майбутньому [5].

У сфері державного регулювання страхування важливим є спрощення умов, скорочення кількості необхідних документів, а також забезпечення прозорості у прийнятті конкурсними комісіями рішень щодо одержання агропідприємствами пільгових кредитних ресурсів.

До вищезазначених заходів підвищення дієвості економічного механізму інституціонального середовища в аграрному секторі економіки слід додати такі:

- заміна державної фінансової підтримки учасників інституціонального середовища за різноманітними програмами на комплексне державне регулювання пріоритетних напрямів розвитку галузі;

- мобілізація фінансових ресурсів задля інвестування у наукомісткі конкурентоспроможні агропідприємства;

- розширення використання переваг від реалізації заходів «зеленої» скриньки з одночасним переведенням окремих положень «жовтої» скриньки у заходи, що не потрапляють під скорочення відповідно до угод із СОТ;

- виваженість у запровадженні режимів оподаткування сільськогосподарських підприємств тощо.

Практичними кроками на шляху підвищення дієвості адміністративного механізму державного регулювання інституціонального середовища в аграрному секторі економіки є забезпечення подальшої розробки національних стандартів та їх гармонізації з міжнародними,

а також посилення діяльності з питань відповідності вітчизняної подукції вимогам технічних регламентів. Для досягнення останніх потребують переоснащення та модернізації вітчизняні лабораторії.

Удосконалення адміністративного механізму державного регулювання інституціонального середовища сприятиме зниженню низки транзакційних витрат в аграрному секторі економіки, передумовою чого є здійснення таких заходів:

- формування чіткої та зрозумілої правової бази, яка б ефективно відстоювала права власності та надавала широкі можливості захисту суб'єктів національної економіки від невиконання умов контрактів партнерами;

- створення простої для розуміння та доступної для користувачів бази економічної інформації, яка б полегшувала пошук необхідних даних і спрощувала прийняття рішень в умовах невизначеності;

- вдосконалення системи контролю відповідності якості товарів та послуг державним стандартам і нормам, а також вдосконалення самих стандартів згідно із сучасними вимогами;

- підвищення ефективності контрольної-ревізійної діяльності з метою запобігання витоку у зовнішнє середовище неправдивої інформації про стан господарюючих суб'єктів задля недопущення спотворення реальної картини національної економіки і зменшення рівня невизначеності;

- формування сприятливого для розвитку підприємницької діяльності середовища та розробка заходів щодо виведення економіки з тіні [8].

Важливим напрямом підвищення дієвості соціального механізму державного регулювання інституціонального середовища в аграрному секторі економіки є вдосконалення кадрового забезпечення на всіх рівнях управління – державному, регіональному, місцевому та локальному.

Значним кроком може стати стимулювання повернення в Україну працівників-мігрантів та заохочення їх до відкриття власної справи в аграрному секторі, зокрема шляхом звільнення від сплати митних зборів під час ввезення придбаної для власного використання іноземної сільгосптехніки та обладнання, аналогів яких не виробляють в Україні, надання організаційно-економічної допомоги у створенні та функціонуванні фермерських господарств сімейного типу з подальшим їх об'єднанням у сільгоспкооперативи та агрокластери [4].

Розвиток сільської інфраструктури потребує здійснення інституціональних перетворень у вирішенні цієї проблеми. Виходом із ситуації може стати державно-приватне партнерство, яке здатне поєднати інтереси місцевої публічної влади, бізнесу та громадськості. Необхідною передумовою цього процесу є формування сприятливого бізнес-середовища, що призведе до покращення інвестиційного клімату, податкового навантаження. Також важливим є забезпечення гарантій захисту інтересів учасників інституціонального середовища щодо розробки і реалізації проектів державно-приватного партнерства.

Вважаємо, що важливою складовою розвитку сільських територій є впровадження альтернативних джерел отримання енергії з огляду на високий біоенергетичний потенціал України, проведення кампаній енергозбереження серед сільського населення.

Розвитку сільської місцевості, на наш погляд, сприятиме розбудова інфраструктури аграрного ринку, складовими якої є гуртова і роздрібна торгівля, уся торговельна мережа, агропідприємства тощо. Головним завданням є забезпечення купівлі-продажу товарів та послуг – діяльність комерційних посередницьких центрів і товарних бірж, організація аукціонів, ярмарок. Це сприятиме трансформації розподільчої мережі учасників інституціонального середовища за умов збереження і розвитку їхньої матеріально-технічної бази.

Надалі необхідним є розгляд складових підвищення дієвості інформаційного механізму державного регулювання інституціонального середовища в аграрному секторі економіки за такими напрямками:

1) створення нормативно-правових актів, що регулюють відповідні суспільні відносини в інформаційній сфері, встановлюють правила поведінки та відповідальність суб'єктів інформаційних правовідносин;

2) створення нових державних інституцій або розширення компетенції існуючих щодо розв'язання завдань підтримки інформаційного забезпечення;

3) застосування у процесі діяльності державних інституцій конкретних, встановлених правовими нормами, засобів і шляхів державного впливу на інформаційну сферу [2, с. 100].

Важливим аспектом також є вдосконалення інформаційних потоків, єдиної методики оцінки інформації задля забезпечення її репрезента-

тивності, а також рівнів впливу якісної інформації на процес прийняття управлінських рішень.

На нашу думку, позитивним стане інформаційне забезпечення процесу брендингу сільських територій шляхом розміщення на сайтах органів публічної влади чи в ЗМІ інформації рекламного та просвітницького спрямування про наявні та потенційні інвестиційні проекти, створення платформи щодо формування спільного бачення жителями відповідних територіальних громад.

Виклики сучасності актуалізують питання зміцнення ролі громадянського суспільства під час формування комплексного механізму державного регулювання інституціонального середовища в аграрному секторі економіки. Проявами взаємодії держави з професійними аграрними громадськими організаціями можуть бути такі види співробітництва: утворення громадських рад при органах виконавчої та законодавчої влади, функціонування координаційних та дорадчих громадських структур при вищих органах влади, підписання меморандумів між урядом і бізнесом, проведення ділових зустрічей.

Перспективним напрямом державної політики є стимулювання розвитку системи аграрного дорадництва. Її стабілізація сприятиме підвищенню ефективності діяльності дрібнотоварних та середніх агропідприємств шляхом надання консультаційного супроводу учасникам інституціонального середовища.

Необхідним для розвитку комплексного механізму державного регулювання інституціонального середовища в аграрному секторі економіки є сприяння публічній освіті, навчання учасників інституціонального середовища в аграрному секторі економіки новітнім тенденціям розвитку ринків та ведення бізнесу. Публічна освіта може стати сферою обговорення проблемних питань розвитку, розвитку суміжних галузей економіки (зелений чи агротуризм) [7, с. 281]. Вважаємо за доцільне наголосити на необхідності розбудови інфраструктури науково-дослідної та інноваційної діяльності. Можливим є розгляд перспектив створення на базі аграрних вищих навчальних закладів різноманітних бізнес-інкубаторів чи інноваційних центрів.

Передумовою дієвості комплексного механізму державного регулювання інституціонального середовища в аграрному секторі економіки є підвищення якості кадрового забезпечення, яке спирається на дотримання єдиних принци-

пів управління галуззю на державному, регіональному, місцевому та локальному рівнях.

Висновки і пропозиції. Таким чином, формування і функціонування комплексного механізму державного регулювання інституціонального середовища в аграрному секторі економіки України має бути спрямоване на забезпечення довгострокового розвитку галузі, досягнення визначених стратегічних пріоритетів шляхом послідовності дій у вирішенні поточних завдань. Важливими передумовами забезпечення дієвості комплексного механізму державного регулювання інституціонального середовища в аграрному секторі економіки України, на наш погляд, можуть стати перегляд та розмежування повноважень органів публічної влади, що здійснюють державну політику у цій сфері, забезпечення їх горизонтальної та вертикальної інтегрованості на місцевому, регіональному та державному рівнях, наближення якості їх діяльності до міжнародних стандартів. Доцільним вважаємо зосередження уваги на здійсненні стратегічного прогнозування, планування, аналізу, моніторингу та контролю. Індикаторами дієвості комплексного механізму державного регулювання інституціонального середовища в аграрному секторі економіки України буде реалізація інтересів та рівень взаємодії між учасниками інституціонального середовища в аграрному секторі економіки, що здійснюється шляхом розробки і реалізації спільних програм та проектів, формування системи господарських договорів та дотримання визначених зобов'язань, здійснення експертно-аналітичного супроводу ведення підприємництва, зниження рівня транзакційних витрат у галузі, проведення галузевих комунікативних заходів тощо. На нашу думку, комплексний механізм має стати каталізатором утворення партнерських структур щодо всебічної реалізації інтересів усіх учасників інституціонального середовища в аграрному секторі економіки, що сприятиме розвитку сільських територіальних громад, вирішенню

питань економічного, соціального та екологічного розвитку.

Список використаної літератури:

1. Андрійчук В.Г. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти / В.Г. Андрійчук, М.В. Зубець, В.В. Юрчишин. – К. : Аграрна наука, 2005. – 140 с.
2. Арістова І.В. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в аграрний сектор економіки України: організаційно-правовий аспект : [монографія] / І.В. Арістова, В.І. Курило, О.Ю. Калугін ; за заг. ред. І.В. Арістової. – К., 2014. – 203 с.
3. Напрями та засоби диверсифікації експорту української аграрної продукції на європейський ринок в умовах дії Угоди про асоціацію з ЄС : [аналіт. записка] / В.В. Борщевський, В.І. Волошин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/diversifikasia_eksportu-184b6.pdf.
4. Борщевський В.В. Оцінка ефективності та напрями стимулювання структурних реформ в аграрному секторі України / В.В. Борщевський, В.І. Волошин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lv.niss.gov.ua/public/File/1/strukturni_reformu_v-APK_cherven_2016_Borshchevskiyi_Voloshyn.pdf.
5. Попович А.А. Удосконалення системи сільськогосподарського субсидування / А.А. Попович // Екологічний менеджмент. – 2016. – № 1. – С. 54–57.
6. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України № 806-2013-р від 17.10.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013>.
7. Статівка Н.В. Продуктивність аграрного сектору економіки України: важелі державного впливу : [монографія] / Н.В. Статівка. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2010. – 324 с.
8. Тимофіїв С.В. Методи управління транзакційними витратами на загальнодержавному рівні / С.В. Тимофіїв [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Prom/2010_3/Timofeev.pdf.

Заскалкина О. М. Формирование комплексного механизма государственного регулирования институциональной среды в аграрном секторе экономики Украины

В статье рассмотрены теоретические положения формирования комплексного механизма государственного регулирования институциональной среды в аграрном секторе экономики. Разработаны практические рекомендации по повышению действенности правового, экономического, административного, социального и информационного функциональных механизмов и их составляющих.

Ключевые слова: государственное регулирование, механизм государственного регулирования, аграрный сектор экономики, институциональная среда, комплексный механизм.

Zaskalkina O. M. Formation of complex mechanism for state regulation of institutional environment in agricultural sector of economy of Ukraine

The article considers the theoretical basis of formation of a complex mechanism for state regulation of the institutional environment in the agricultural sector of the economy of Ukraine. Practical recommendations for improving legal, economic, administrative, social, and information functional mechanisms and their elements have been developed.

Key words: *state regulation, mechanism for state regulation, agricultural sector of economy, institutional environment, complex mechanism.*